

СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ КАКО ПРИЧИНА ЗА ДИСКРИМИНАТОРСКИТЕ ПРАКТИКИ

STEREOTYPES AND PREJUDICES AS CAUSE FOR DISCRIMINATORY PRACTICES

Доцент д-р Жанета Попоска
Универзитет Гоце Делчев – Штип
Адреса: Даме Груев 3/4-1, Скопје, Република Македонија

Краток извадок:

Овој труд ги разгледува стереотипите и предрасудите за определена група во општеството како ограничувачки фактори на индивидуалните избори на секој кој припаѓа на односната група кои доведуваат до дискриминација, стигматизација, говор на омраза и во крајна линија насилство мотивирано од пристрасност. Ова анализа се врши врз основ на судската пракса на Европскиот суд за човекови права.

Во таа насока, посебно место се отстапува на анализирањето на судската пракса и наодите на Судот во врска со стереотипите врз основ на пол и род, етничко и расно потекло, попреченост, статус на ХИВ позитивни лица, сексуална ориентација, и религија и уверување во случаите на дискриминација.

Клучни зборови: анти-дискриминација, предрасуди, стереотипи, судска пракса

Abstract:

This paper discusses the stereotypes and prejudices against a certain social group as limiting factors for the individual choices of every individual belonging to the respective group, which consequently lead to discrimination, stigmatization, hate speech and eventually to bias-motivated violence. The analysis is conducted on the basis of the case law of the European Court of Human Rights.

In this context, the analysis of the case law and the findings of the Court are given special attention with regard to the stereotypes in cases of discrimination on the grounds of sex and gender, ethnic and racial background, disability, status of HIV positive, sexual orientation, religion and belief.

Key words: anti-discrimination, prejudices, stereotypes, case law

ВОВЕД

Во современите општества, на правото се гледа како на моќна алатка за конструирање на општествената реалност и вклучување на сите лица во модерното општествено живеење. Тоа денес се користи за надминување на дискриминацијата која е резултат од различното постапување спрема лицата со определена заштитна карактеристика како на пример етничка припадност, пол и род, попреченост, религија и уверување, возраст, сексуална ориентација и слично, ставовите на луѓето засновани на стереотипи и предрасуди за овие лица или групи на лица, стигмата и општествената средина и структура. Стереотипите и предрасудите за определена група во општеството ги ограничуваат индивидуалните избори на секој кој припаѓа на односната група и доведува до подреденост, нееднаквост, дискриминација, стигматизација, говор на омраза и во крајна линија насилство мотивирано од пристрасност.

Предрасудите и стереотипите за различни групи на лица се длабоко вкоренети во секојдневното живеење. Предрасудите се антипатија која се заснова на погрешна и нефлексибилна генерализација, која може да биде изразена или почувствувана, и која може да биде насочена кон групата на лица со определена заштитна карактеристика како целина, или спрема индивидуалното лице со определената заштитна карактеристика, само поради фактот што се членови на групата¹. Би можело да се каже дека токму предрасудите насочени спрема односните лица се фундаменталната сила која се крие зад исклучувањето на оваа група на лица од економските можности и социјалното живеење воопшто. Ова се случува затоа што

¹ Види: G.W.Allport, *The Nature of Prejudice*, Cambridge, MA: Addison-Wesley, 1954 година.

преку овие прерасуди и стереотипи, поединците не се гледаат како засебни членови на општеството, кои треба индивидуално да се оценуваат. Напротив, тие се гледаат како членови на односна социјална група создадена токму преку одредените верувања и ставови на мнозинството, најчесто засновани токму на таквите прерасуди и стереотипи.

Се поставува прашањето, како се врши дискриминацијата врз определена дискриминаторска основ или заштитна карактеристика? Имено, предрасудите (кои имаат две нивоа, и тоа: едно е превземеното дејствие, а друго е толкувањето на истото) и стигмата насочени кон лицата препадници на определена група со заштитна карактеристика, кои што се погрешни затоа што по својата природа се најчесто понижувачки, секогаш се поврзуваат со вистинската или претпоставената абнормалност или нетипичност. Таа се нарекува попреченост, хронична болест, старост, хомосексуалност, или малцинска група како што е немнозинската религија, етничка припадност и слично. Без разлика дали перцепцијата е негативна или позитивна, самата по себе служи да ги раздели лицата со определената заштитна карактеристика од другите, и затоа истата е неприфатлива². Заштитната карактеристика самата по себе не е критериум за подвојување и правење на разлика. Таа само рефлектира некоја друга карактеристика која се смета дека е суштински поврзана и зависна од имањето или немањето на заштитната карактеристика. Со други зборови кажано, односната карактеристика се употребува како показател на многу други карактеристики кои се претпоставува дека се врзани со неа. Токму ова е една од клучните дискусии во дебатата за заштитата од дискриминацијата врз различни основи. Имено, во многу случаи употребата на заштитната карактеристика како претпоставка за имање или немање на одредени други карактеристики (искуство, способност, мотивираност, продуктивност, компетитивност итн.) може да биде погрешно, или во најмала рака дискутабилно. Поради овие причини, една од основните цели на анти-дискриминационото законодавство, треба да биде елиминирање на овие претпоставки. Наместо ваквата генерализација, се предлага индивидуална проценка на карактеристиките односно способностите на поединецот.

Занемарувањето на постоењето на заштитната карактеристика, понекогаш функционира на ист начин. Односно, занемарувањето на различноста на лицето со заштитна карактеристика, нивните потреби и капацитети, резултира во дискриминација. На пример, занемарувањето на фактот дека лицата со физичка попреченост се движат со колички наспрема чекорење, или дека слепите лица читаат Браево писмо наспрема црно-бел печатен текст доведува до непристапност, а тоа до исклучување на овие лица од општественото живеење.

Преку генерализација на стереотипите, конкретните атрибути се наметнуваат на поединците само поради фактот што се припадници на конкретната група, и се дерогира фактот што секој поединец е уникатен сам за себе. На овој начин, овие стереотипи неоправдано ги погодуваат лицата припадници на определени групи со заштитни карактеристики, произведувајќи погрешни показатели за нивните способности.³ Затоа, истите треба да се забранат со усвојување на законски решенија преку кои се забранува дискриминацијата врз различни основи, како и со нивно предизвикување преку судската пракса.

1. ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА СПОРЕД ЕВРОПСКАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И ОСНОВНИ СЛОБОДИ

Начелото на еднаквост е основниот принцип на правата на човекот, кој е артикулиран во сите меѓународни и регионални инструменти за правата на човекот. Концептуално, еднаквоста и забраната на дискриминација можат да се гледаат како позитивната и негативната формулација на истиот принцип⁴. Иако, правните инструменти се формулираат на начин што го истакнуваат она што е забрането, односно дискриминацијата, сепак оваа забрана служи за обезбедување на идеалот за еднаквоста, кој всушност е целта на забраната.

Европската конвенција за човековите права и основни слободи⁵ (во понатамошниот текст: ЕКЧП или Конвенцијата), потпишана на 4 ноември 1950 година преставува правно обврзувачки документ за сите

² Види: Ж.Попоска, *Дискриминација врз основ на хендикеп во меѓународното право за човековите права*, Правен факултет Јустинијан I, Скопје, 2012 година. Дополнително види: Н.С.Сovey, *Social Perceptions of People with Disabilities in History*, Springfield, II, 1998 година.

³ За анализа на старосните класификации подетално види: Б.Кадрју, *Старосната дискриминација во меѓународното право за правата на човекот*, Правен факултет Јустинијан I, Скопје, 2010 година.

⁴ Види: А.Ф.Бaуefsky, *The Principle of Equality or Non-Discrimination in International Law*, 11 Human Rights Law Journal 1, 1990 година, стр.1.

⁵ Види: European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, влезе во сила на 3 септември 1953 година. Република Македонија ја ратификува Конвенцијата на 10 април 1997 година. Текстот на ЕКЧП со сите

европски држави што ја ратификувале. Тие се обврзани да ја спроведат Конвенцијата на начин што, преку домашното право ќе ги прокламираат правата загарантирани со неа и со Протоколите кон неа, и ќе обезбедат правна заштита за секој поединец на национално ниво. Ефектите на пресудите на Европскиот суд за човекови права (во понатамошниот текст: ЕСЧП или Судот)⁶ имаат, како *inter partes* така и *erga omnes* дејство.

Забраната на дискриминацијата е изрично предвидена во член 14 од ЕКЧП, кој вели: “уживањето на правата и слободите, признати со оваа Конвенција, ќе се обезбеди на сите без дискриминација, без оглед на пол, раса, боја на кожа, јазик, религија, политичко или друго уверување, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, сопственост, според раѓање или друг статус”. Оваа анти-дискриминациона клаузула не прави подвојување помеѓу директната и индиректната дискриминација и гледа на дискриминацијата како на единствен феномен. Долго време, ЕСЧП разгледуваше само случаи на директната дискриминација⁷, меѓутоа поместувањето во *случајом Thlimmenos*⁸, *случајом D.H.*⁹ и *случајом Zarb Adami*¹⁰ доведе до менување на тогашниот курс¹¹ и Судот почна да ги разгледува и случаите на индиректната дискриминација. Кога зборувме за клаузурата треба да напоменеме дека има неколку карактеристики, и тоа: има акцесорен карактер, нејзината примена не секогаш условува повреда на некои од основните слободи и права заштитени со ЕКЧП, и содржи отворена листа на дискриминаторски основи.

Дополнително на член 14 се донесе и Протоколот 12¹² кон ЕКЧП кој е посебен меѓународен договор кој содржи општа забрана на дискриминацијата. Клаузурата во Протоколот 12¹³, има самостојна природа, односно не е врзана за правата и слободите заштитени со Конвенцијата, а има и поширок опфат. Важи за сите права кои им се гарантираат на граѓаните во домашниот правен систем, предвидувајќи дека “уживањето на сите права предвидени со закон ќе се обезбеди на сите без дискриминацијата, без оглед на пол, раса, боја на кожа, јазик, религија, политичко или друго уверување, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, сопственост, според раѓање или друг статус” како и “никој да не биде дискриминиран од страна на јавните власти врз било кој основ наведен погоре”. Понатаму, во Коментарот за Протоколот 12 се наведува дека, иако Протоколот во принцип ги заштитува индивидуите против дискриминаторското однесување на државата, сепак и приватните односи се заштитени донекаде со истиот, особено оние односи меѓу приватните лица кои државата нормално се очекува да ги регулира. Како на пример: арбитражната забрана на пристап до работа, влез во ресторани, или услуги кои приватните лица ги прават достапни до јавноста како што се услугите од здравствената заштита, водостопанството или електростопанството и слично.

2. СУДСКА ПРАКСА НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ВО СЛУЧАИ НА ДИСКРИМИНАЦИЈА ЗАСНОВАНА ВРЗ ОПРЕДЕЛЕНИ СТЕРЕОТИПИ

Во овој дел од трудот посебно место се отстапува на анализирањето на судската пракса и наодите на Судот во врска со стереотипите врз основ на пол и род, етничко и расно потекло, попреченост, статус на ХИВ позитивни лица, сексуална ориентација, како и религија и уверување во случаите на дискриминација.

2.1. Родови стереотипи. Два вида на родови стереотипи се истакнати како загрижувачки согласно судската пракса на Европскиот суд за човекови права во случаите на дискриминација. Првата група на стереотипи и предрасуди се засноваат на идејата на супериорност на мажите и инфериорност на жените, која

дополнителни Протоколи кон неа како и пропратните материјали, вклучително листа на држави-членки е достапна на: <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/005.htm>.

⁶ Сите пресуди на Европскиот суд за човекови права може да се најдат на Интернет страницата на Судот во базата на податоци HUDOC на: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?sessionId=42786913&skin=hudoc-en>.

⁷ Види: A. McColgan, *Discrimination Law: Text, Cases and Materials*, Oxford: Hart, 2005 година, стр.9.

⁸ Види: ECtHR, *Thlimmenos v. Greece* [GC], Reports 2000-IV, од 6 април 2000 година, параграф 44.

⁹ Види: ECtHR, *D.H. and Others v. Czech Republic* [GC], no.57325/00, од 13 ноември 2007 година.

¹⁰ Види: ECtHR, *Zarb Adami v. Malta*, no.17209/02, од 20 јуни 2006 година.

¹¹ Гледање на принципот на еднаквост и не-дискриминација симетрично и од аспект на моделот на формална еднаквост.

¹² Види: Protocol No.12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ETS No.177. Бил отворен за пристап на 4 ноември 2000 година, а влегол во сила на 1 април 2005 година, согласно член 5 од Протоколот. Република Македонија го ратификува на 13 јули 2004 година. Достапен на: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=177&CM=&DF=&CL=ENG>

¹³ Протоколот 12 нема за цел да го замени член 14, туку на некој начин да го надополни прифаќајќи ја веќе воспоставената судска пракса во однос на забраната за дискриминација. Коментарот, исто така, предвидува дека значењето на општата забрана на дискриминацијата е идентична како и членот 14 во однос на дискриминаторските основи и еволуираните подвидови на основните права и слободи.

доведува до широко-распространета практика на присила и насилство, посебно изразено во форма на домашно насилство, како форма на контрола врз жената. Додека, втората група се однесуваат на определените стереотипизирани социјални улоги кои двете групи ги имаат во општеството, т.е. мајката како фигура која обезбедува грижа и нега за децата и постарите членови на семејството, а таткото како лице кое заработува и финансира го обезбедува семејството.

Идејата на супериорност на мажите и инфериорност на жените како стереотип во *случајот Opuz v. Turkey*¹⁴ довело до широко-распространета практика на присила и насилство како форма на контрола врз жената од страна на мажот (параграф 75), како и толерирање на истото од страна на државниот апарат, спротивно на меѓународните стандарди¹⁵. Според наводите на апликантката домашното законодавство на Турција е дискриминаторско затоа што животот на жената во Турција се третира како инфериорен во името на семејната заедница, а дополнително граѓанскиот и кривичен Законик ги третираат жените како граѓани од втор ред, во кој жената се гледа првенствено како сопственост на општеството и на мажот во семејството (параграф 178). Токму во таков контекст, Судот наоѓајќи повреда на член 14 во врска со член 2 и член 3 од Конвенцијата смета дека “имајќи ја предвид општата и дискриминаторска судска пасивност во Турција, иако ненамерна, која главно ги засега жените, Судот смета дека насилството претрпено од страна на апликантката и нејзината мајка може да се смета како родовото насилство, што е форма на дискриминација врз жените. И покрај реформите спроведени од страна на Владата во последните неколку години, вкупната неодговорност на судскиот систем и неказнивоста која ја уживаат насилниците, укажа на тоа дека нема доволно посветеност за превземање на соодветни мерки за решавање на проблемот со семејно насилство” (параграф 200).

Сличен случај е и *Eremia v. Moldova*¹⁶ каде се наведува дека патријархалните и дискриминирачки ставови ја зголемуваат ранливоста на жената кон насилство и злоупотреба, посебно семејно насилство кое се простува од општеството и кое не е соодветно признаено помеѓу државните службеници, општеството и самите жени, со тоа резултирајќи во недоволна заштитна инфраструктура за жртвите од насилство (параграф 37). Во истиот параграф од пресудата се наведува мислењето на Специјалниот известувач на Обединетите нации за насилство врз жената, каде се наведува дека жените од Молдавија страдаат од различни форми на насилство, една од нив семејното насилство, кое е тесно поврзано со целокупната подредена положба на жените во општеството. Со тоа што властите не успеале да ја остварат својата позитивна обврска и заштитат апликантката од домашно насилство и да го казнат сторителот, извршена е повреда на член 14 во врска со член 3 од Конвенцијата. Судот сметал дека властите не ја сфаќаат сериозноста на проблемот со семејното насилство во Молдавија и дискриминаторскиот ефект врз жените (параграф 89). Тоа што загрижува дополнително е што истражувањата покажуваат дека жените со повисоко образование и економски статус не ги пријавуваат инцидентите на насилство, не постои признавање на семејното сексуално насилство како погрешно во општеството, и постои страв помеѓу жртвите дека тие ќе се сметаат за одговорни и ќе бидат отфрлени ако ги пријават случаите на семејно насилство (параграф 37).

Стереотипизирањето на мажите и жените во најголема мера ги поставува во традиционалните родови улоги, кое резултира со недостаток на поддршка за оние кои не го отелотворуваат во целост односниот стереотип, односно традиционалните родови улоги. Ова е јасно изразено во *случајот Konstantin Markin v. Russia*¹⁷, каде се наметнуваат два вида на стереотипи и тоа: првиот, мајката е одговорна за домаќинството и грижата за децата, и второ, идејата за служба во армијата и војување е за мажите, не за жените. Овие стереотипи ја затвораат жената во домот, а го поставуваат мажот надвор од него, наштетувајќи им на двата пола подеднакво (параграф 119 и параграф 120). Во овој случај Судот нашол повреда на член 14 во врска со член 8 од Конвенцијата притоа осудувајќи ги родовите стереотипи посебно во делот на грижа за децата (параграф 143). Понатаму, Судот истакнува дека, унапредување на родовата рамноправност денес е главна цел во земјите-членки на Советот на Европа, па од тие причини традицијата или општите претпоставки кои преовладуваат како општествени ставови во одредена земја не се доволни за оправдување на разликата во третманот врз основа на пол. На пример, државите се спречени од наметнување традиции

¹⁴ Види: ECtHR, *Opuz v. Turkey*, no. 33401/02, од 9 јуни 2009 година.

¹⁵ Види: CEDAW Committee, *Fatma Yildirim v. Austria*, од 1 октомври 2007 година. Во одлуката на Комитетот во случајот *Fatma Yildirim v. Austria* беше наведено дека државата треба да обезбеди не само соодветна законодавна рамка, туку и да обезбеди ефективно спроведување на истата во пракса. Исто види: CEDAW Committee, *A.T. v. Hungary*, од 26 јануари 2005 година.

¹⁶ Види: ECtHR, *Eremia v. Moldova*, no. 3564/11, од 28 мај 2013 година.

¹⁷ Види: ECtHR, *Konstantin Markin v. Russia* [GC], no. 30078/06, од 22 март 2012 година.

кои произлегуваат од исконска улогата на мажот и второ-степената улога на жената во семејството (параграф 127).

Дополнително на овој случај, и во повеќе други случаи Судот нашол повреда на Конвенцијата наведувајќи дека стереотипите и предрасудите не се соодветно оправдување за дискриминаторското постапување. На пример во *случајом Zarb Adami v. Malta*, објаснувањето на Владата дека ослободувањето од обврската да се биде судија-поротник, која се доделува на лице кое не може да учествуваат во работата на судот затоа што треба да се грижи за своето семејство, поуспешно се користи од страна на жените отколку од страна на мажите како и фактот дека адвокатите на одбраната имаат тенденција да ги преиспитуваат женските поротници поради "културни причини" повеќе од мажите, не биле доволни за Судот да го оправда различното постапување врз основ на пол (параграф 81 и параграф 82). Оваа аргументација се заснова на стереотипното видување на жената како единствена која се грижи за децата и постарите членови во семејството и затоа Судот наоѓа повреда на член 14 во врска со член 4 став 3 линија г од Конвенцијата. Слично резонирање на Судот може да се забележи и во *случајом L. and V. v. Austria*¹⁸ каде станува збор за пристрасност врз основ на сексуалната ориентација (параграф 52), како и во *случајом Inze v. Austria*¹⁹ каде разликувањето се врши врз основ на раѓање и друг статус (параграф 44).

2.2. *Етнички/расни стереотипи.* Судската пракса на Европскиот суд за човекови права посебно ги истакнува стереотипите кои ги погодуваат Ромите во образовната сфера преку случаите на сегрегација на Ромите во училишта и одделенија за деца со попреченост, притоа истакнувајќи ја нивната инфериорност која целосно ги стигматизира. Интересно е како Судот ги поврзува во една целина прерасудите и стереотипите кои опстојувајќи подолго време и се институционализираат, притоа неминовно прераснувајќи во стигматизирање на целата група, во овој случај Ромите. Овој процес кој се појавува во образованието се прелева во сите останати сфери на општествениот живот, бетонирајќи ја оваа група на маргините на општеството. Постојат бројни случаи токму за ова прашање кое е елаборирано подолу.

Имено, во *случајом Orsus v. Croatia*²⁰, повикувајќи се на мислењето од Советодавниот комитет на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства²¹ се наведува дека одделеноста на учениците Роми од останатите во физички поделени училишта или училиници ги стигматизира Ромите (параграф 68). Дополнувајќи дека, образовниот систем треба да го земе во обзир јазикот и културата на одноското малцинство/заедница. Во иста насока е и *случајом D.H. v. The Czech Republic*, каде Судот потврдува дека различноста во постапувањето може да се појави во форма на диспропорционално предрасуден ефект на општата политика или пракса (параграф 184). Понатаму, Судот прифаќа дека Ромите се посебен вид на маргинализирана и ранлива малцинска група кои имаат потреба од посебна заштита согласно Конвенцијата, и заклучи дека поради сегрегацијата "апликантите се стекнале со образование кое ги зголемува нивните потешкотии и го компромитира нивниот последователен личен развој, наместо да се справува со нивните вистински проблеми или да им помогне да се интегрираат во редовните училишта и во развивање на вештини кои ќе им го олесни животот со мнозинското населението" (параграф 207). Иста логика се користи и во *случајом Sampanis and Others v. Greece*²².

*Случајом Horvath and Kiss v. Hungary*²³, оди чекор понатаму наведувајќи дека поради културолошко пристрасната училишна проценка Ромите се континуирано систематски категоризирани како лица со лесна ментална попреченост и сегрегирани во посебни училишта за деца со попреченост, и како последица на сето ова стигматизирани. Во сите овие случаи Судот нашол повреда на член 14 во врска со член 2 од Протоколот бр.1, односно индиректна дискриминација. Иако, Судот ги нагласува предрасудите како извор на дискриминација кога зборува за ограничувања на основните права кои влијаат на ранливите и историски дискриминирани група, сепак наодите на Судот се уште се многу благи кога станува збор за признавање на влијанието што ставовите и практиките поттикнати токму од овие предрасуди го имаат во таквите случаи. Она што е интересно во *случајом Horvath and Kiss* е тоа што Судот оценувајќи дека "законодавството кое што се применувало во практиката во тоа време, имало диспропорционално штетно влијание врз Ромската заедница ... и Судот смета дека апликантите претрпеле дискриминаторски третман" се поврзува со истиот

¹⁸ Види: ECtHR, *L. and V. v. Austria*, nos. 39392/98 и 39829/98, од 9 јануари 2003 година.

¹⁹ Види: ECtHR, *Inze v. Austria*, no. 8695/79, од 28 октомври 1987 година.

²⁰ Види: ECtHR, *Orsus and Others v. Croatia* [GC], no. 15766/03, од 16 март 2010 година.

²¹ Види: Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Opinion on Croatia adopted on 6 April 2001, параграф 49.

²² Види: ECtHR, *Sampanis and Others v. Greece*, no. 32526/05, од 5 јуни 2008 година.

²³ Види: ECtHR, *Horvath and Kiss v. Hungary*, no. 11146/11, од 29 јануари 2013 година.

вид на ранливоста и историјата на дискриминацијата и предрасуди насочени кон друга група, односно лицата со ментална попреченост, повторувајќи ги своите наоди од *случајот Alajos Kiss v. Hungary*²⁴, според кој Судот бара многу тешки причини за какво било ограничување на основните права (*Horvath and Kiss v. Hungary*, параграф 128, и *Alajos Kiss v. Hungary*, параграф 42 и параграф 44). Притоа, отворајќи можност за воведување на позитивни обврски на државата во случаи на дискриминација на лицата со попреченост.

2.3. *Интер-сексиска дискриминација*²⁵. Стереотипот поврзан со позицијата на жена од Африканско потекло која работи како проститутка е предмет на судската пракса на Европскиот суд за човекови права, во споредба со жени со “Европски фенотип” кои исто така се занимаваат со проституција. Во *случајот B.S. v. Spain*²⁶, Судот наоѓа повреда на член 14 во врска со член 3 од Конвенцијата, затоа што домашните судови не ја земале предвид посебната ранливоста на апликантката поврзана со нејзината позиција како жена со Африканско потекло која работи како проститутка. На тој начин, властите не успеале да ги преземат сите можни чекори за да се утврди дали дискриминаторскиот однос на полицијата (расистичките забелешки со навредлива содржина врз основ на пол и етничка припадност) одиграл улога во настаните (параграф 62).

2.4. *Стереотипи спрема лицата со попреченост*. Во горе наведениот *случај Alajos Kiss v. Hungary* се наведува дека лицата со попреченост се предмет на историски предрасуди со трајни последици што резултирале во нивно социјално исклучување, а таквите предрасуди се содржани во законодавните стереотипи со кој се забранува индивидуализирана оценка на капацитетите и потребите на лицата со ментална попреченост (параграф 42). Ова е многу важно согледување на Судот кој јасно го искажува својот став дека прерасудите спрема лицата со попреченост често се институционализираат во законодавно оправдани стереотипи кои законски ја дозволуваат целосната социјална исклученост на оваа група на лица. Судот наведува дека “ако ограничувањето на основните права се однесува на особено ранлива група во општеството, која претрпела значителна дискриминација во минатото, како што се лицата со ментална попреченост, тогаш маргината на слободна процена на државата е значително потесна и таа мора да има многу јаки причини за какво било ограничувања на основните права” (параграф 42).

2.5. *Стереотипи за ХИВ-позитивни лица*. Судската пракса на Европскиот суд за човекови права ги истакнува стереотипите кои се однесуваат на лица кои имаат определена здравствена состојба. Во два случаи таквата група се ХИВ-позитивните лица, каде создавајќи лажна врска помеѓу пренесувањето на болеста и неодговорноста на лицето, целата група се стигматизира, притоа зајакнувајќи ги и другите форми на стигма и дискриминација, како што се расизмот, хомофобијата или мизогинијата. И повторно Судот, како и во случаите со расна дискриминација, поставува јасна врска помеѓу предрасудите и стереотипите и стигмата кон определената група.

Во *случајот Kiyutin v. Russia*²⁷, овој стереотип јасно е изразен. Имено, Судот недвосмислено заклучува дека “поради незнаењето за тоа како се шири болеста сида се формираат предрасуди кои, пак, ги стигматизираат и маргинализираат оние кои се инфицирани со ХИВ вирусот ... како последица на тоа ХИВ-позитивните лица се ранлива група со историја на предрасуди и стигматизација и затоа на државата треба да им биде дадена тесна маргина на слободна процена при изборот на мерки за различно постапување кои ја издвојува оваа група само врз основа на нивниот ХИВ статус” (параграф 64). Слично и во *случајот I.B. v. Greece*²⁸, Судот смета дека ХИВ-позитивните лица се соочуваат со цела низа на проблеми, не само медицински туку и професионални, социјални, лични и психолошки, и над сè со понекогаш длабоко вкоренетите предрасуди, дури и меѓу најобразованите луѓе (параграф 80). И во двата случаи Судот нашол повреда на член 14 во врска со член 8 од Конвенцијата.

2.6. *Хомофобични стереотипи*. Постојат бројни случаи кои се онесуваат на дискриминација врз основ на сексуалната ориентација кои произлегуваат од постоечките стереотипи за лицата од ЛГБТИ

²⁴ Види: ECtHR, *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, од 20 мај 2010 година.

²⁵ Интер-сексиската дискриминација е вид на повеќекратна дискриминација и се појавува кога има уникатна комбинација на два дискриминаторски основи, а истата се наоѓа на раскрсницата помеѓу поединечните основи заштитени со анти-дискриминациското законодавство. Види: S.Fredman, *Double Trouble: Multiple Discrimination and EU Law*, The European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Filed, European Anti-Discrimination Law Review Issue No.2, October 2005, стр.13-19.

²⁶ Види: ECtHR, *B.S. v. Spain*, no. 47159/08, од 24 јули 2012 година.

²⁷ Види: ECtHR, *Kiyutin v. Russia*, no. 2700/10, од 10 март 2011 година.

²⁸ Види: ECtHR, *I.B. v. Greece*, no. 552/10, од 3 октомври 2013 година.

заедницата, посебно дека не се способни за стабилни врски и дека не можат да одгледуваа деца поради својот животен стил, а имајќи го предвид најдобриот интерес на детето. И двата стереотипа се предизвикани од страна на Судот.

Ставот на Судот дека “разликувањето само врз основа на сексуалната ориентација се неприфатливи според Конвенцијата” е изразен во судската пракса, посебно во случаите *Vallianatos and Others v. Greece*²⁹ (параграф 77) како и *X and Others v. Austria*³⁰ (параграф 99). Во *случајом Vallianatos*, Судот недвосмислено потврдува дека “исто-половите двојки се исто толку способни како различно-половите двојки за влегувањето во стабилна и посветена заедница ... исто-половите двојки кои ги делат своите животи имаат исти потреби во однос на взаемната поддршка и помош како и различно-половите двојки” (параграф 81). Во *случајом X and Others v. Austria*, кој се однесува на исклучување на исто-половите двојките од посвојување на детето од страна на вториот родител, Судот се изјаснил дека државите во изборот на средства наменети за заштита на семејството и почитување на семејниот живот во согласност со член 8 од Конвенцијата, нужно мора да ги земат предвид случувањата во општеството и промените во перцепцијата на прашањата и односите од социјалниот и граѓанскиот статус, вклучувајќи го и фактот дека не постои само еден начин или еден избор кога станува збор за водењето на семејниот или приватниот живот (параграф 139).³¹ И во двата случаи Судот нашол повреда на член 14 во врска со член 8 од Конвенцијата.

Дополнително, стереотипите за однесувањето на лицата со хомосексуална ориентација кои служат во армијата посебно се анализираат во *случајом Smith and Grady v. the United Kingdom*³², каде овие лица се отпуштени од вооружените сили само поради својата хомосексуалност. Стереотипот тука е дека присуството на отворени или претпоставени хомосексуалци во вооружените сили ќе има значаен негативен ефект врз моралот и, следствено, на борбената моќ и оперативната ефикасност на вооружените сили (параграф 95). Владата во својата одбрана оди дотаму што тврди дека хомосексуалноста создава посебни проблеми според видот и интензитетот кои расата и полот не ги создаваат (параграф 102). Судот не се согласува со овој став и притоа наоѓа повреда на член 8 од Конвенцијата.

2.7. *Религиозни стереотипи*. Судската пракса на Европскиот суд за човекови права ги истакнува стереотипите кои се однесуваат на подразбирањето на супериорност на мнозинските религии и инфериорноста на помалите религии посебно кога се однесува на религиозното движење на Јеховините сведоци кое е посебна социјална малцинска група која го живее својот живот следејќи посебни правила. Имено, во *случајом Hoffmann v. Austria*³³, Судот анализира дали доделувањето на старателството над децата на таткото кој е католик во споредба со мајката која што припаѓа на Јеховините сведоци само поради религијата на мајката е во согласност со член 14 од Конвенцијата. Тврдењата дека опкружувањето на Јеховините сведоци ќе доведе до социјална изолација на децата поради ставот на религиозното движење дека треба да се обесхрабруваат сите взаемни односи со лица кои не припаѓаат на Јеховините сведоци, сите изрази на патриотизам (како што е пеење на националната химна) и верска толеранција, како и ризикот по животот и здравјето на децата поради недозволувањето на трансфузија на крв (параграф 10), јасно се истакнати во случајот. Но, Судот не се согласува со овој став истакнувајќи дека “правејќи разлика само врз основа на религијата е не прифатливо” (параграф 36), и притоа наоѓа повреда на член 8 од Конвенцијата во врска со член 14 од Конвенцијата.

3. ЗАКЛУЧОК

Прерасудите и стереотипите спрема групите на лица со заштитна карактеристика оневозможуваат одделните членови на засегнатите групи да се гледаат како поединци и како засебни членови на општеството кои треба индивидуално да се оценуваат. Напротив, тие се гледаат како членови на односна

²⁹ Види: ECtHR, *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], nos. 29381/09 и 32684/09, од 7 ноември 2013 година.

³⁰ Види: ECtHR, *X and Others v. Austria* [GC], no. 19010/07, од 19 февруари 2013 година.

³¹ Дополнително во случајот *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* и во случајот *E.B. v. France*, Судот имплицитно прифатил дека нема причини зошто детето не треба да се одгледува од лезбејка или геј лице кое живее со партнер од ист пол. Сличен наод е донесен од страна на Интер-американскиот суд за човекови права во случајот на *Atala Riffo and Daughters v. Chile* (пресуда од 24 февруари 2012 година) каде се наведува дека сексуалната ориентација е дел од интимноста на една личност и не е важна кога се испитуваат аспектите поврзани со соодветноста на поединецот како родител.

³² Види: ECtHR, *Smith and Grady v. the United Kingdom*, nos. 33985/96 и 33986/96, од 27 септември 1999 година, ECHR 1999-VI.

³³ Види: ECtHR, *Hoffmann v. Austria*, no. 12875/87, од 23 јуни 1993 година.

социјална група создадена токму преку одредените верувања и ставови на мнозинството, најчесто негативни, засновани токму на таквите предрасуди и стереотипи. Преку генерализација на стереотипите, конкретните атрибути се наметнуваат на поединците само поради фактот што се припадници на конкретната група, и се дерогира фактот што секој поединец е уникатен сам за себе.

Судската пракса на Европскиот суд за човекови права покажува дека предрасудите се истовремено причината и манифестацијата на дискриминаторското постапување кое ако не се осуди како неприфатливо во даденото општество ќе создаде повољна почва за говор на омраза кој може да премине во криминал од омраза. Ако овие предрасуди и стереотипи останат непредизвикани во општеството, постои голем ризик истите да се легализираат и институционализираат од страна на правниот систем. Затоа обврска на државата е да ги препознае, открие каква штета предизвикуваат и да се справува со постојните стереотипи и предрасуди во самото општество, да ги предизвикува модифицирајќи ги социјалните и културните трендови на однесување на различните групи, како што се мажите и жените, мнозинството и малцинствата, различните возрастни групи, лицата со попреченост и оние без попреченост, лицата со различна вероиповест или религија, хетеросексуалците и ЛГБТИ лицата.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Opinion on Croatia adopted on 6 April 2001.
- [2] Allport G.W. *The Nature of Prejudice*. 1954. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- [3] Bayefsky A.F. The Principle of Equality or Non-Discrimination in International Law. 1990. 11 Human Rights Law Journal 1.
- [4] CEDAW Committee, *A.T. v. Hungary*, 26 January 2005.
- [5] CEDAW Committee, *Fatma Yıldırım v. Austria*, 1 October 2007.
- [5] Covey H.C. *Social Perceptions of People with Disabilities in History*. 1998. Springfield, II.
- [6] ECtHR, *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, 20 May 2010.
- [7] ECtHR, *B.S. v. Spain*, no. 47159/08, 24 July 2012.
- [8] ECtHR, *D.H. and Others v. Czech Republic [GC]*, no.57325/00, 13 November 2007.
- [9] ECtHR, *E.B. v. France [GC]*, no. 43546/02, 22 January 2008.
- [10] ECtHR, *Eremia v. Moldova*, no. 3564/11, 28 May 2013.
- [11] ECtHR, *Hoffmann v. Austria*, no. 12875/87, 23 June 1993.
- [12] ECtHR, *Horvath and Kiss v. Hungary*, no. 11146/11, 29 January 2013.
- [13] ECtHR, *I.B. v. Greece*, no. 552/10, 3 October 2013.
- [14] ECtHR, *Inze v. Austria*, no. 8695/79, 28 October 1987.
- [15] ECtHR, *Kiyutin v. Russia*, no. 2700/10, 10 March 2011.
- [16] ECtHR, *Konstantin Markin v. Russia [GC]*, no. 30078/06, 22 March 2012.
- [17] ECtHR, *L. and V. v. Austria*, nos. 39392/98 and 39829/98, 9 January 2003.
- [18] ECtHR, *Opuz v. Turkey*, no. 33401/02, 9 June 2009.
- [19] ECtHR, *Orsua and Others v. Croatia [GC]*, no. 15766/03, 16 March 2010.
- [20] ECtHR, *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*, no. 33290/96, 21 December 1999.
- [21] ECtHR, *Sampanis and Others v. Greece*, no. 32526/05, 5 June 2008.
- [22] ECtHR, *Smith and Grady v. the United Kingdom*, nos. 33985/96 and 33986/96, 27 September 1999, ECHR 1999 VI.
- [23] ECtHR, *Thlimmenos v. Greece [GC]*, Reports 2000-IV, 6 April 2000.
- [24] ECtHR, *Vallianatos and Others v. Greece [GC]*, nos. 29381/09 and 32684/09, 7 November 2013.
- [25] ECtHR, *X and Others v. Austria [GC]*, no. 19010/07, 19 February 2013.
- [26] ECtHR, *Zarb Adami v. Malta*, no.17209/02, 20 June 2006.
- [27] European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4.XI.1950.
- [28] Fredman S. *Double Trouble: Multiple Discrimination and EU Law*. 2005. The European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Field, European Anti-Discrimination Law Review Issue No.2.
- [29] IACHR, *Atala Riffo and Daughters v. Chile*, 24 February 2012.
- [30] Кадриу Б. Старосната дискриминација во меѓународното право за правата на човекот. 2010. Правен факултет Јустинијан I, Скопје.
- [31] McColgan A. *Discrimination Law: Text, Cases and Materials*. 2005. Oxford: Hart.
- [32] Попоска Ж. Дискриминација врз основ на хендикеп во меѓународното право за човековите права. 2012. Правен факултет Јустинијан I, Скопје.

[33] Protocol No.12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ETS No.177.